

برنامه ریزی توسعه روستاهای حاشیه تالاب بندر انزلی

دکتر نصرالله مولائی هنجین *

دانشیار گروه جغرافیای انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

حسن دادرس

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

چکیده:

برنامه ریزی روستاها به عنوان طرحی جهت توسعه فیزیکی، اقتصادی، فرهنگی اجتماعی و کالبدی - فضایی، امری ضروری بوده که بر همین اساس برای روستاهای حاشیه تالاب محدوده مورد مطالعه در نظر گرفته شده است. که شناخت دقیق محدوده مورد مطالعه به لحاظ امکانات و قابلیت ها و تنگناهای موجود جهت بالا بردن سطح زندگی و ارتقاء وضعیت معیشتی روستائیان از طریق مشارکت آنان در این امر مهم از اهداف اصلی این تحقیق می باشد.

با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی مبتنی بر نگرش سیستمی برای جمع آوری اطلاعات داده ها از مطالعات اسنادی - کتابخانه ای و میدانی استفاده شده است.

چگونگی برنامه ریزی توسعه روستاهای حاشیه تالاب انزلی از دیدگاه جغرافیا به عنوان پرسش اصلی تحقیق مطرح و بر این اساس آگاهی روستائیان، شوراهای اسلامی و میزان انگیزه مشارکت آنان به عنوان متغیر مستقل و برنامه ریزی توسعه روستاها به عنوان متغیر وابسته تعیین گردید.

از مهمترین یافته های تحقیق حاضر می توان به موارد زیر اشاره نمود:

- اکثریت روستائیان از برنامه ریزی جهت اشتغال زایی جوانان، ارتقاء وضعیت معیشتی و بالا بردن سطح زندگی و در نهایت جلوگیری از مهاجرت روستائیان راضی بودند.
- اکثر پاسخ دهندگان در انتخاب شکل های روستائیان شرکت داشتند.
- بین روستائیان و مشارکت آنها در برنامه ریزی توسعه روستاهای حاشیه تالاب رابطه مثبت وجود دارد.

واژگان کلیدی: برنامه ریزی روستایی، توسعه روستایی، برنامه ریزی توسعه روستایی، حاشیه تالاب ، بندر انزلی، روستا.

* E-mail: nmolaeih@ iau Rasht.ac.ir

۱. مقدمه:

برنامه ریزی توسعه روستایی فرآیند بلند مدتی است که مشارکت روستائیان در آن ضرورت دارد. در ادبیات توسعه رهیافت های مختلف برای رسیدن به اهداف توسعه (نظیر توسعه روستایی) هستند

مطرح شده اند. اما رهیافت هایی وجود دارد که تکیه بر یک بُعد از ابعاد توسعه نداشته و الزاماً باید دارای ویژگیهای همه جانبه نگر، پایدار و سازگار و کارا باشد. مهمترین هدف تقویت خود اتکایی، ایجاد تعادل پایدار میان انسان، محیط فعالیت و از همه بالاتر حفظ محیط زیست است.

برنامه ریزی توسعه روستاها به عنوان برنامه ای جهت تجدید حیات و هدایت روستاها به لحاظ ابعاد محیطی، اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی و کالبدی - فضایی و با اهدافی مانند؛ ایجاد زمینه توسعه و عمران روستاها با توجه به شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، ایجاد اشتغال برای ساکنان حاشیه تالاب بخصوص جوانان تحصیلکرده و پیشگیری از مهاجرت آنها، تأمین عادلانه امکانات از طریق ایجاد تسهیلات اجتماعی تولیدی و رفاهی، برنامه ریزی بهینه امکانات بالقوه و بالفعل موجود در تالاب در تمام زمینه ها برای رفاه ساکنان حاشیه تالاب، ایجاد تسهیلات لازم برای بهبود امکانات زیربنایی و روبنایی و خدمات زیست محیطی و بالاخره برنامه ریزی توسعه روستاهای حاشیه تالاب انزلی مدنظر است که با یک رویکرد سیستمی و با تأکید بر دیدگاه جغرافیایی، بررسی و پژوهش گردیده است.

۲. مواد و روشها :

برنامه ریزی توسعه روستایی فرآیند بلند مدتی است که مشارکت روستائیان در آن ضرورت دارد. لذا تالاب بندانزلی یکی از تالابهای نادر و منحصر به فرد کشور و حتی جهان می باشد که دارای توانمندیهای بالقوه و بالفعل است. با عنایت به تأثیر تالاب در اقتصاد روستاهای حاشیه آن و توزیع فضایی سکونتگاهها میزان تأثیر تالاب در آنها مورد نظر بوده و با لحاظ سوال اصلی تحقیق حاضر که برنامه ریزی توسعه روستاهای حاشیه تالاب چگونه باید باشد. سوالاتی به شرح ذیل مطرح است.

- توزیع فضایی روستاهای حاشیه تالاب بندرانزلی چگونه است؟

- اقتصاد در روستاها تا چه حدی تحت تأثیر تالاب است؟

- توزیع فضایی خدمات زیربنایی و روبنایی در روستاها چگونه است؟

- چگونه می توان ضمن برنامه ریزی توسعه روستایی ارتباط متقابل با حفظ محیط زیست بین تالاب

و روستا فراهم نمود؟

عنایت و توجه به روستاهای محدوده مورد مطالعه از تمامی ابعاد و از جمله عمران و آبادی آنها

امری بدیهی و ضروری است. اما در شرایط کنونی در مرحله به واسطه ضعف بنیانهای اقتصادی

اکثریت روستاهای ناحیه و به خصوص روستاهای کم جمعیت و در مرحله بعد، بدلیل فراوانی سکونتگاههای روستایی واقع در محدوده مطالعاتی در عمل یک روستا به تنهایی و بدون توجه به چگونگی توزیع فضا سایر سکونتگاههای روستایی نمی تواند واحدی مناسب جهت استقرار خدمات تلقی گردد و لازم است تا با در نظر گرفتن مجموعه ای از روستاهای همگن در قالب محدوده های مشخص و با توجه به آستانه های جمعیتی، شرایط مناسب را برای توزیع خدمات روستایی فراهم نمود. در این راستا شناخت ظرفیتهای و قابلیتهای سکونتگاههای روستایی از یک سو و تنظیم صحیح و متناسب نحوه ارائه و تأمین امکانات و خدمات مناسب برای آنها به منظور بهره گیری عقلانی از این قابلیتها از سوی دیگر از گامهای اولیه و اساسی است که باید به نحوی شایسته برداشته شود. (سعیدی، ۱۳۷۰، ۲).

مهمترین اهدافی که در این تحقیق دنبال می شود عبارتند از:

- شناخت عوامل تأثیر گذار بر مشارکت روستائیان بر طرح های اقتصادی و معیشتی تالاب.
- شناخت ارتباط بین مشارکت روستائیان و موقعیت برنامه ریزی توسعه روستائیان حاشیه تالاب.
- شناخت شیوه های مناسب مشارکتی در تهیه و اجرای طرح های حفظ مسایل زیست محیطی تالاب.
- توسعه روستاهای حاشیه تالاب و ارتقاء سطح زندگی روستائیان از طریق آموزش و افزایش سطح آن در آشنایی با تالاب جهت ارتباط متقابل بین تالاب و روستاها و روستائیان.
- فرضیه های زیر جهت شناخت کنشهای موجود و تحقق وضع مطلوب مطرح می باشد:
- تالاب در نحوه توزیع و پراکنش جغرافیایی سکونتگاههای روستایی مؤثر است.
- صید و شکار به واسطه مجاورت با تالاب به عنوان فعالیت مهم روستاها محسوب می شود.
- با مشارکت دادن روستائیان و برنامه ریزی بهینه روستاها می توان به حفظ محیط زیست تالاب کمک کرد.

نقشه ۱- جایگاه محدوده مورد مطالعه در تقسیمات اداری

با توجه به اهداف و فرضیه ها از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی با بهره گیری از مطالعات اسنادی - کتابخانه ای و میدانی با استفاده از ابزارهایی همچون؛ جدول، عکس، مصاحبه و پرسشنامه استفاده گردیده و پس از جمع آوری اطلاعات و داده ها ضمن ساماندهی، تجزیه و تحلیل انجام گرفته و نتیجه گیری گردیده است.

- در تحقیق حاضر از نظریه های آستانه های متغیر، مراکز رشد، آستانه های خدمات، طرح های فیزیکی و کالبدی روستایی، صنعتی کردن روستایی، زیست محیطی و الگوی سلسله مراتبی سکونتگاهها (مکان مرکزی) و از تکنیکهای؛ گاتمن، شاخص توسعه یافتگی موریس، قاعده مرتبه و اندازه، مدل وزن بندی و نزدیکترین مجاورت استفاده شده است (دادرس، ۱۳۸۴، ۳۳ - ۱۵).

- تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی مطالعات پراکنده و تحقیقات ناقص صورت گرفته بود و پس از پیروزی انقلاب اسلامی طی سالهای ۱۳۶۰ تا ۱۳۶۶ مطالعات طرح جامع احیاء تالاب انزلی با مشارکت شرکت هاسکوناین^۱ کشور هلند بوده که هم کار تحقیقاتی بوده و هم اجراء که به دنبال پیشروی سطح آب دریای خزر ادامه کار پروژه مذکور متوقف گردید.

در زمستان سال ۱۳۷۴ سازمان محیط زیست نیز طرح تحقیقات کامل و جامع خود را در دو فاز تحت عنوان، طرح حفاظت و بازسازی تالاب انزلی انجام داد.

در طی سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۳ طی توافقات بعمل آمده بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت ژاپن طرح مطالعات مدیریت جامع حفاظت از اکوسیستم تالاب انزلی با همکاری وزارت جهادکشاورزی، سازمان حفاظت محیط زیست و آژانس همکاریهای بین المللی ژاپن (جایکا) انجام گرفت. سازمان آب و فاضلاب روستایی و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی نیز در سطح روستاهای حاشیه تالاب انزلی از سال ۱۳۶۷ تا کنون طرحهایی را تهیه و برخی را نیز اجرا نموده است.

۳. یافته های تحقیق و بحث:

۳- ۱. ویژگیهای جغرافیایی روستاهای حاشیه تالاب :

در حاشیه جنوبی دریای خزر بین ۲۸ تا ۳۷ درجه شمالی و ۴۵ تا ۴۹ درجه شرقی، یکی از مهمترین تالاب های جهان با مساحت تقریبی ۱۸۰ تا ۲۰۰ کیلومتر مربع واقع شده که بدلیل همجواری با شهر بندرانزلی به همین نام خوانده می شود(مهندسین مشاور پژوهاب ، ۱۳۶۳) این تالاب به جهت اهمیت خاص خود جزء تالابهای بین المللی محسوب و در خرداد ماه سال ۱۳۵۴ رسماً در سایت رامسر و پس از آن در فهرست مونتر و به ثبت رسیده است. (جهاد سازندگی گیلان، ۱۳۶۱).

این محدود به لحاظ اقلیمی نیمه مرطوب تا مرطوب و در واقع بخشی از منطقه سر سبز هرکانی است. وجود رشته کوه البرز در قسمتهای جنوبی دریای خزر در شمال این ناحیه سبب ساز هوای معتدل و

¹- HasakoNiN

بارندگی فراوان آن گشته است. بگونه ای که حوزه آبریز تالاب پرباران ترین منطقه ایران و تالاب انزلی به نوبه خود پرباران ترین نقطه این حوزه به حساب می آید. تا آنجا که میزان بارندگی سالانه آن به حدود ۲۰۰۰ میلیمتر می رسد. بدلیل وجود همین شرایط اقلیمی از طرفی کشاورزی و رویشهای گیاهی تسهیل گردیده و از طرف دیگر باعث شده است که هر ساله آبهای جاری فراوانی به این ناحیه سرازیر شود. (خلیلی، ۱۳۵۰).

طبیعتاً ورود رودخانه ها به تالاب انزلی همراه با تحمیل مقادیر فراوانی از املاح مغذی و آلودگیهای صنعتی و شهری و غیره می باشد.

بر اساس آمار سال ۱۳۷۵ محدوده مورد مطالعه دارای ۳۵۹۶ خانوار، ۱۴۲۵۲ نفر جمعیت و ۳/۹ بُعد خانوار بوده که در مقایسه با سال ۱۳۶۵ تعداد جمعیت و بُعد خانوار با کاهش و تعداد خانوار با افزایش روبرو بوده است (سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان، ۱۳۸۲).

تراکم جمعیت آن نیز با مساحت ۱۸۳ کیلومتر مربع در سال ۱۳۷۵، ۷۸ نفر در هر کیلومتر مربع بوده که در مقایسه با سال ۱۳۶۵ تعداد ۱۵ نفر از تراکم آن کاسته شده است.

بر اساس آمار سال ۱۳۷۵ از کل جمعیت محدود مورد مطالعه ۴۹/۳ درصد مرد و ۵۰/۷ درصد زن و از کل جمعیت ۶ ساله و بیشتر آن ۷۵/۳ درصد باسواد بوده اند.

بر اساس مطالعات میدانی ۹۶ درصد از ساکنان روستا به زبان محلی گیلکی، ۲ درصد ترکی آذری، ۱ درصد تالشی و ۱ درصد نیز به فارسی تکلم می نمایند و در طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۴ تحت تأثیر عوامل اقتصادی و مهاجرفرستی تعداد جمعیت با کاهش مواجه بوده است. (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۶).

تالاب می تواند فواید اقتصادی کافی برای جوامع محلی به ارمغان آورد. این فواید با تأمین غذا، از طریق زراعت مخصوصاً برنج، دامداری و دامپروری (گاو و گاو میش)، صید انواع ماهیان و شکار انواع پرندگان بومی و مهاجر، صنایع دستی روستایی وابسته به تالاب، صنعت توریسم (گردشگری)، پاکسازی آب و سایر موارد تأمین خواهد شد. بسیاری از مردمی که در حواشی تالاب بسر می برند. در حال حاضر از این فواید بهره مندند و با تالاب همزیستی می کنند. کشاورزی که یکی از محورهای توسعه کشور و استان است می توان با تدابیر و بهره برداری های خردمندانه به بهترین نحو از این منابع طبیعی خدادادی در راستای بهبود زندگی اقتصادی و معیشتی حاشیه نشینان تالاب برنامه ریزی و استفاده نمود. (طرح احیای مرداب بندر انزلی، ۱۳۶۲).

بر اساس مطالعات میدانی و بررسیهای کتابخانه ای قدیمی ترین روستای محدوده مورد مطالعه بنام اُشترکان^(۱) با قدمتی حدود ۷۰۰ سال و روستای علی آباد کپورچال با قدمتی حدود ۵۰ ساله هستند. حدود ۸۰ درصد روستاهای حاشیه تالاب دارای تیپ متمرکز و ۲۰ درصد بقیه پراکنده و بینابین هستند. شکل غالب روستاها هسته ای، خطی و شعاعی به ترتیب با ۱۵، ۳۵ و ۵۰ درصد بوده است و از نظر اندازه روستاها از لحاظ تعداد جمعیت ۶۵ درصد روستای بزرگ، ۱۵ درصد روستای متوسط و ۲۰ درصد بقیه روستای کوچک هستند.^(۲)

1-OSHTORKAN

۲- روستاهای ۵۰۰ - ۲۰۰ نفر روستای کوچک، ۱۰۰۰ - ۵۰۰ نفر روستای متوسط و ۲۰۰۰ - ۱۰۰۰ نفر روستای بزرگ محسوب می شوند.

نقشه ۲- توزیع روستاهای حاشیه تالاب انزلی در محدوده مورد مطالعه

۳-۲. ویژگیهای تالاب:

اصولاً زندگی بدون آب مفهومی ندارد. نه زندگی شکل میگیرد و نه ادامه می یابد. گسترش شهرنشینی و به موازات آن پیشرفت صنایع کشاورزی همه و همه مرهون وجود آب است. کشتزارها، کارخانه ها و منازل ما فقط رقبای یکدیگر در استفاده از یک منبع نیستند بلکه همگی اجزای جامعه محسوب می شوند که بوم سازگان پیرامون ما آنها را در بر گرفته و تأمین می کنند. با توجه به سطوح تالاب، تنوع موجودات آن قابل مقایسه با مناطق دیگر نبوده و در واحد سطح هیچ نقطه ای از شمال ایران را نمی توان یافت چنین غنای گونه ای را دارا باشد.

تنوع بالای تالاب انزلی معلول عوامل زیر است:

- تالاب انزلی از نظر جغرافیایی جزء نواحی معتدل بوده و ویژگیهای خاص این نواحی را دارا می باشد. و همین مسئله سبب استقرار گونه هایی بیشتر در این نواحی می گردد.

- ویژگی های منحصر به فرد تالاب انزلی قرار گرفتن آن بین آبهای شور و شیرین است. به چنین نواحی اصطلاحاً (اکوتون) گفته می شود. محیطهایی که از تطبیق دو اکوسیستم بوجود می آیند. طبیعی است شرایط زیستگاهی اکوتونها نسبت به اکوسیستمهای دیگر متنوع تر بوده و بنابراین موجودات بیشتری را نیز در خود جای می دهند.

- حمل مواد آلی و املاح توسط رودخانه های منتهی به تالاب و همچنین تراکم پوشش گیاهی انبوه، تولید و مصرف و ذخیره سازی را در سطح بالایی امکان پذیر ساخته و نیاز گونه های مختلف و جمعیت های بزرگ را از نظر تأمین غذا و انرژی مورد نیاز شان مرتفع نموده است.

- در کمتر اکوسیستمی چندین شاخه گیاهی و ۸ شاخه جانوری با گونه های متعدد و در چنین سطحی پراکنش دارد. و این خود از ارزشهای ویژه تالاب انزلی است.

- در این تالاب ذخایر غذایی و محیط مناسب آبی تولید ماهیان بومی را افزایش داده و از طرف دیگر مهاجرت پرندگان و ماهیان را موجب گردیده است (حسینی، ۱۳۶۳).

- بدلیل شرایط ویژه اعم از وجود گیاهان آبی و پهنه های آبی آرام و غیره زیستگاه دائمی بسیاری از جانوران اعم از مهره دار و بی مهره عالی و پست می باشد.

- با دارا بودن پوشش گیاهی کامل جهت لانه سازی بهترین مکان جهت زمستان گذاری بسیاری از پرندگان مهاجر و بومی است.

- گستره آبی پهناور و در عین حال غنی از مواد آلی آن باعث شده که گروه های زیادی از گیاهان آبی در آن رشد و نمو نمایند. از جمله مواد اولیه صنایع دستی را می توان نام برد.

- چشم اندازهای زیبای آن جاذبه توریستی را تقویت نموده و به عنوان یکی از با ارزشترین تفرجگاه های ایران به حساب آید.

- استفاده های مربوط به صنایع دستی و سلولزی گیاهی تالاب و حاشیه در راستای شناخت استعداد های بالقوه رویش های طبیعی تالاب و حواشی، گونه هایی که مورد مصرف آنها در صنایع چوب و حصیر (صنایع دستی) و همچنین صنایع سلولزی و تولید خمیر کاغذ مناسب می باشند.

- ارزش علوفه ای گیاهان تالاب و حاشیه، که به لحاظ نیاز روز افزون به افزایش مواد پروتئینی و حیوانی در تمامی نقاط جهان به ویژه کشورمان که بدلیل سیر صعودی جمعیت و نیازهای فراوان آن دائماً در حال فزونی است. هر روز آشکار تر می گردد. از جمله مشکلات تولید فرآورده های دامی کاهش تدریجی میزان تولید گیاهان مراتع، فرسایش خاکها در اثر شسته شدن یا چرانیدن مفرط دامها و تراکم بیش از حد دام در واحد سطح مراتع می باشد. تالاب انزلی و حواشی آن نیز از جمله رویش گیاه های طبیعی است که سالیانه صدها تن علوفه بدون دخالت مستقیم بشر در آن تولید می گردد که با

تنظیم برنامه های علمی این گیاهان می توانند وارد چرخه اقتصادی شده و بخش از نیازهای جامعه را به پروتئین های حیوانی مرتفع نمایند (کیمبال، ۱۳۵۰).

- کمپوست مواد زاید تالاب، تدوین روشهای اصولی بکارگیری گیاهان غیر فعال استفاده که ارزش صنعتی، ساختمانی، تغذیه دام و دارویی خود را از دست داده و یا به کلی نداشته باشند و با تمام شدن سیکل رویشی شان در کف تالاب (داخل آب) و حواشی آن افتاده و تجزیه و تخمیر شان باعث آلودگی آنها از نظر از دست دادن رنگ طبیعی و کاهش اکسیژن می شوند. این گیاهان چنانچه قبل از تمام شدن سیکل زندگی درو و در مکانهای خاص جمع آوری و جهت کمپوست سازی عمل آوری گردند می توانند منشأ مواد اولیه محصول در بخشهای زراعت، جنگل کاری، باغبانی، تولید نشاء و نهال و همینطور گل و گیاه جهت حاصلخیزی خاکها و اراضی گردند.

- وجود منابع گیاهی با تنوع و خصوصیات خاص خود که و خاصیت دارویی داشته و به منظور ساخت داروهای سنتی استفاده می شوند. (ریاضی، ۱۳۷۰).

۳-۳. ارتباط متقابل تالاب و روستاها:

اهمیت محیط زیست انسان همان قدر بس که خداوند سبحان در قرآن کریم می فرماید: ((وَ هُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَةٍ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَتِ سَحَابًا ثِقَالًا سَقْنَهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ كُلَّ الثَّمَرَاتِ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ)) (سوره اعراف آیه ۵۶). ((او خدایست که بادهای را به بشارت باران رحمت خویش در پیش فرستد تا چون (بادهای) ابرهای سنگین را بر دارند ما آنها را به شهر و دیاریکه (از بی آبی) مرده است برانیم و بدان سبب باران فرو فرستیم تا هر گونه ثمر و حاصل از آن برآیم هم اینگونه (که گیاه را از زمین مرده میرویانیم) مردگان را هم از خاک برانگیزیم، باشد که (بر احوال قیامت) متذکر گردید)).

تالابها ارتباط متقابل و مستقیمی با حاشیه آن داشته و دارند. یعنی تالاب هم بر روی ساکنان خود اثر گذاشته و هم از آنها تأثیر می پذیرد. تالابها باعث تعدیل درجه حرارت زیاد و رطوبت در یک ناحیه می شود. در واقع تالاب به عنوان یک منبع آبی در محل عمل نموده و از این طریق به تشکیل ابر و بارندگیها کمک می نماید. که این امر به موقعیت جغرافیایی تالاب بستگی دارد.

با بارندگی زیاد، پوشش گیاهی مناسب و تلطیف هوای محدوده مورد مطالعه (حاشیه تالاب انزلی) با بستری مناسب برای زراعت، دامداری، باغداری، صید ماهی، شکار انواع پرندگان، گردشگری، صنایع دستی وابسته به تالاب و حمل و نقل دریایی و غیره به وجود می آید.

اینها مواردی هستند که ارتباط متقابل تالاب و روستاهای حاشیه آن به هم وابسته کرده است و می توان به جرأت ادعان داشت که از دلایل سکنی گزینی ساکنان تالاب از گذشته همین امر بوده است که در سطور زیر به برخی از آنها اشاره می شود:

۳-۳-۱. ارتباط محیطی: به لحاظ محیطی تالاب اثراتی بر روی روستاهای حاشیه خود و متقابلاً روستاهای حاشیه نیز اثراتی بر روی تالاب داشته و دارد. از جمله اثرات بر روی روستاهای حاشیه تالاب این است که با توجه به منابع آبی بسیار غنی ناحیه که بستر مساعدی برای زراعت می باشد. با توجه به اینکه ناحیه در قسمتی از جلگه گیلان قرار گرفته و برنج کاری قسمت اعظم اشتغال کشاورزی را تشکیل می دهند و اولویت اول کشاورزان ناحیه کشت برنج بوده و با توجه به وجود آب مکفی رشد قابل قبولی دارد.

به غیر از زراعت تالاب به لحاظ محیطی اثرات مثبت بر دامداری و دامپروری ناحیه با توجه به فراهم آوردن زمینهای حاشیه تالاب با علفهای انبوه و مغذی مخصوصاً برای دامهای بزرگ مانند گاو، گاو میش و اسب در فصل بهار و تابستان تحت عنوان قرق داشته و دارد.

در مقابل روستاها نیز اثراتی از قبیل زیست محیطی شامل انواع آلودگی هایی را در سطح تالاب بوجود آورده و یا اینکه حاشیه نشینان با سالم سازی و سالم نگهداشتن این نگین کم نظیر در حفظ و حراست چشم انداز طبیعی آن جهت بهره برداری بهینه برای خود و آیندگان بیش از گذشته کوشا می باشند (عمادی، ۱۳۵۷).

۳-۳-۲. ارتباط اجتماعی فرهنگی: اگر تفریح و تفرج را یکی از نیازمندیهای اساسی انسان در جهت سلامت و اعتلاء روحی بدانیم طبیعت همواره در ضمیر باطنی انسان به عنوان پناهگاهی محسوب شده که او را به خود جذب می نماید. وجود مناظر بدیع و چشم انداز های نادر در تالاب از نقطه نظر زیبایی شناسی و گذران اوقات فراغت بی مثال بوده که در کنار جاذب بودن مسافران و گردشگران به لحاظ فرهنگی با مناظر زیبا و هکتار ها گل لاله و نیلوفر آبی و غیره به لحاظ ورزشی و تفریحی و نیز بستری آماده برای انواع تفریحات سالم، مفرغ و با طبیعت زیبا و کم نظیر به علاقمندان آن فراهم

می باشد. و در مقابل حاشیه نشینان تالاب با گرداندن مسافران با قایق های موتوری و پر کردن اوقات فراغت خود و دیگران ضمن جذب گردشگران در معیشت و اشتغال ناحیه بسیار مؤثر می باشد:

آموزش و تفریح با قایق های مسابقه ای و تفریحی، شنا، ماهی گیری تفریحی با قلاب، قهوه خانه و رستورانهای دریایی با غذاهای متنوع دریایی و ... بر روی تالاب اثرات مثبت و منفی می گذارد. مثبت به لحاظ شناخت گردشگران از این گوهر کم همتا و لذت از مواهب طبیعی و خدادای آن و شناسایی آن به سایرین، منفی آنکه عدم رعایت بهداشت، نظافت، تردد بیش از حد قایق های موتوری که موجب آلودگی صوتی و محیطی و آثار زیانبار برای آبزیان می گردد.

۳-۳-۳. ارتباط اقتصادی: از دلایل مهم و اصلی سکنی گزینی روستاییان در حاشیه تالاب اثرات اقتصادی و معیشتی تالاب بوده و می باشد. تالاب با بوجود آوردن بستری بسیار مناسب برای زمینهای حاشیه خود که زمینه را برای زراعت، باغداری، دامداری و دامپروری فراهم می نماید و از طرفی تالاب مکانی مناسب برای تخم ریزی و زندگی انواع ماهیان می باشد که حاشیه نشینان در طول سال در آن صید می نمایند.

با توجه به گستره وسیع تالاب همه ساله میلیونها قطعه انواع پرندگان مهاجر سیبری وقتی از کشور کانادا به آنجا مهاجرت کرده که منبع اقتصادی بسیار خوبی برای حاشیه نشینان به لحاظ تأمین پروتئین مورد نیاز ناحیه می باشند. تالاب بستری مناسب برای انواع منابع اولیه صنایع دستی وابسته به تالاب از قبیل انواع لی، صوف، نی و ... که به وفور در تالاب انزلی موجود می باشد.

به لحاظ حمل و نقل دریایی محل امن و کم هزینه برای مسافربری و باربری و در کنار کلیه موارد مطوحه کف تالاب دارای انواع مواد معدنی از جمله تیتانیوم که در صنعت هواپیما سازی بکار می رود موجود می باشد. در این راستا روستائیان نیز لطمات و اثرات منفی را به تالاب وارد می کنند از آن جمله می توان تجاوز به حریم قانونی و زمینهای حاشیه تالاب، صید و شکار بی رویه، تردهای زیاد به مناطق حفاظت شده تالاب و غیره ... موجب مرگ زودرس تالاب می گردند. (مهندسین مشاور جاماب، ۱۳۶۷).

۳-۳-۴. ارتباط کالبدی - فضایی:

روستاهای حاشیه تالاب مانند روستا شهر آبکنار بدلیل همجواری با تالاب و مسافت نسبتاً طولانی خشکی با مرکز شهرستان انزلی، اکثراً از راه دریایی (داخل تالاب) جهت تسهیل در تردد و انتقال

محصولات باغی و دامی خود با قایقهای موتوری و از طریق تالاب استفاده می نمایند. بهره برداری بهینه از گیاهان آبی تالاب در مصارف مختلف مسکن حاشیه تالاب مخصوصاً استفاده از لی و صوف در پوشش سقف خانه ها ، استفاده از نی در حصار بندی اطراف منازل و حتی حصیر بافی جهت پوشش کف مسکن کاربردهای فراوانی دارد. در مقابل روستاها نیز اثراتی از قبیل نفوذ در محدوده زمینهای حاشیه تالاب جهت استفاده شخصی در امر زراعت، باغداری، دامداری و دامپروری داشته اند. ایجاد کمپ های موقت (کومه) در حاشیه تالاب و حتی داخل تالاب برای صید و شکار، برهم زدن نظم فضایی تالاب، برداشت های بی رویه شن و ماسه از محدوده تالاب مخصوصاً در قسمت های شمال تالاب گستره بیش از حد سرخس آزولا که ضمن بد منظر کردن چهره تالاب به مرور زمان موجب نابودی آن می گردد.

۴. نتایج :

۴- ۱. آزمون فرضیه ها:

- فرضیه اول: تالاب در نحوه توزیع و پراکنش جغرافیایی سکونتگاههای روستایی مؤثر است: با توجه به اینکه کلیه روستاهای حاشیه تالاب مخصوصاً روستاهای محدوده مورد مطالعه به صورت زنجیر در اطراف و حاشیه تالاب قرار گرفته و روستائیان با علم و آگاهی کامل بنا به دلایل متعددی از جمله معیشتی و اقتصادی سکونتگاههای خود را در کنار تالاب قرار داده اند. شناخت روستائیان به مکان گزینی و استقرار در اطراف تالاب که رابطه مستقیمی با تداوم زندگی و اقتصاد آنها از بهره گیری و استفاده بهینه از تالاب در زراعت، دامداری، صید و شکار ، حمل و نقل دریایی، صنایع دستی وابسته به تالاب و ... داشته و دارد. بنابراین فرضیه اول تأیید می گردد.

- فرضیه دوم: صید و شکار به واسطه مجاورت با تالاب به عنوان فعالیت مهم روستاها محسوب می شود:

با توجه به توان بالای تالاب انزلی در تأمین پروتئین و مواد غذایی سطح وسیعی از مردم ناحیه یکی از دلایل مهم مکان گزینی ساکنان روستاهای حاشیه تالاب انزلی صید و شکار در تالاب می باشد. چه روستائیان که دارای مزارع کشاورزی بوده و فقط در فصل صید و شکار مبادرت به شکار می نمایند و چه افرادی که خوش نشین بوده و در اکثر فصول سال و حتی بصورت غیر قانونی

برای امرار معاش خانوار اقدام به صید انواع ماهیان تالاب می نمایند. میان سکنی گزینی ساکنان حاشیه تالاب انزلی با صید و شکار رابطه موجود دارد بنابراین فرضیه دوم نیز تأیید می گردد.

- فرضیه سوم: با مشارکت دادن روستائیان و برنامه ریزی بهینه روستاها می توان به حفظ محیط زیست کمک کرد:

با توجه به اینکه تالاب انزلی دارای توانمندیهای بالقوه و بالفعل زیادی می باشد که متأسفانه بنا بدلایلی مختلف از جمله عدم توجه و برنامه ریزی دقیق تالاب انزلی این نگین درخشان به دلیل آلودگی ها از جمله آلودگی زباله های خانگی ، آلودگی کودها، علف کش ها و سموم دفع آفات نباتی، آلودگی صنعتی، آلودگی نفتی، رسوبات آزولا و ... در معرض شدید جدی تهدید به نابودی بوده فلذا با حجم زیاد صدمات وارده به تالاب جهت نجات و سالم سازی و به تعبیر دیگر حفظ و بقاء و دوام تالاب تعامل فی مابین و مشارکت جدی مردمی را می طلبد که در این راستا یک از راهکارهای اصلی آموزش همگانی به حاشیه نشینان تالاب جهت مشارکت آنها در حفظ و حراست از محیط زیست تالاب که بخش وسیعی از اقتصاد آنها وابسته به آن است می باشد. با توجه به بررسی های بعمل آورده فرضیه سوم نیز تأیید می گردد.

۴-۲. الگوی بهینه برنامه ریزی توسعه روستاهای حاشیه تالاب:

ارائه الگویی بهینه خدمات در راستای بهبود و تأمین رفاه روستائیان بوده است ولی مهمترین اقدام در کنار این برنامه بهبود شرایط اقتصادی روستائیان است. و تا زمانی که به روستاها به عنوان محل زیست و سکونت انسان از یک طرف و مکانهای تولیدی از سوی دیگر توجه ویژه صورت نگیرد. روستائیان با مشکل مواجه خواهند شد. (مهدوی ۱۳۶۹).

مهاجرتهای نارس از نقاط روستایی به نقاط شهری، نامتعادل بودن ساختار فضایی کشور، قطبی شدن جمعیت آن هم در چند نقطه شهری مشخص، تمرکز انواع فعالیتهای اقتصادی و انواع خدمات در شهرها، نبود سلسله مراتب منطقی و منظم در مرتبه و اندزه سکونتگاهها اعم از شهری و روستایی و تخلیه بی رویه ورستاها و بویژه روستاهای کم جمعیت، گسترش فعالیتهای اقتصادی غیر کشاورزی، اعم از خدمات و صنعت، در نقاط روستایی تسلط و تقدم شهرها بر روستاها بر خلاف گذشته، استفاده از ظرفیتهای طبیعی و تخریب محیط زیست به جهت تمرکز بیش از حد جمعیت در قطبهای جمعیتی و نظایر آن مهمترین مشکلات و مسایل سکونتگاههای کشور به شمار می روند.(آسایش، ۱۳۷۳، ۵۳ تا ۸۲).

بررسی موقعیت نواحی روستایی چه در سطح جهانی و چه در سطوح ملی و ناحیه ای مبین وجود تنگنای فراوان در زمینه تأمین، ارائه و نگهداری انواع خدمات در این نواحی است. با توجه به اختلاف سکونتگاههای روستایی و شهری، روستاها همواره در صدد کسب فرصتی مناسب برای بهره مند شدن از برخی امکانات مورد نیاز، نظیر آنچه در سکونتگاههای شهری وجود دارد هستند.

برای دستیابی به توسعه قابل قبول و بدون تخریب و یا با کمترین مقدار تخریب، به برنامه ریزی نیاز است و برای برنامه ریزی، شناخت و تبیین نظام توزیع خدمات روستاها و خصوصیات آن و بررسی نقش عوامل مختلف طبیعی، فرهنگی و اقتصادی در روند شکل گیری، تحول و تکامل انواع خدمات زیربنایی و روبنایی اهمیت دارد. (مولائی هاشجین، ۱۳۸۲).

بررسی سلسله مراتب سکونتگاهی نشان می دهد که در محدوده مورد مطالعه بر اساس مطالعات میدانی و کاربرد مدل های؛ میزان سنج نهادی گاتمن، شاخص توسعه یافتگی موریس، قاعده مرتبه و اندازه، مدل وزن بندی و مدل نزدیکترین مجاورت و تلفیق آنها سه سطح است.

به منظور فراهم نمودن زمینه دسترسی به امکانات و خدمات زیربنایی و روبنایی و تقویت ساختارهای اقتصادی روستاهای محدوده مورد مطالعه و نیز حفظ محیط زیست، سلسله مراتب فضایی سکونتگاهها در قالب منظومه، زیر منظومه و روستا ارائه گردیده است. (جداول ۱ و ۲، نمودار ۱ و نقشه ۳)

جدول ۱ - سلسله مراتب مراکز سکونتگاهی و خصوصیات هر سطح در حاشیه تالاب انزلی (پیشنهادی)

ردیف	نام سکونتگاه	تعداد	درصد	نوع سکونتگاه	نوسان جمعیت (نفر)	مقیاس سیاسی سکونتگاه
۱	آبکنار، کپور چال، سنگچال	۳		روستا شهر	۵ - ۲ هزار	روستایی

۲	بشمن	۱	روستای بزرگ	۱-۲ هزار	روستایی
۳	سیاه خاله سر، علی آباد، گرگان	۳	روستای متوسط	۵۰۰-۱۰۰۰	روستایی
۴	پشیل، تره بر، خمیران، سیاه و رزان، شیله سر، کوچک محله، معاف	۷	روستای کوچک	۲۰۰-۵۰۰	روستایی
۵	اشترکان، ماهروزه، گلوگاه	۳	روستای بیار کوچک	۱-۲۰۰	روستایی

ماخذ: دادرس، ۱۳۸۴، ۱۸۲

جدول ۲- الگوی طبقه بندی جغرافیایی محدوده مورد مطالعه به تفکیک خرده ناحیه، منظومه و زیر منظومه روستایی در مقیاس شهرستانی (پیشنهادی)

خرده ناحیه	منظومه	زیر منظومه		
		نام	تعداد	روستا
خرده ناحیه غرب شهرستان بندر انزلی	دهستان چهار فرضیه (کیورچال)	زیرمنظومه کیورچال	۶	علی آباد - سیاه و رزان - شیله سر - سیاه خاله سر - اشترکان - کرگان
		زیر منظومه آبکنار	۵	معاف - خمیران - تره بر - اشپلا - ماهروزه
		زیرمنظومه سنگاچین	۳	کوچک محله - بشمن - گلوگاه

ماخذ: دادرس، ۱۳۸۴، ۱۸۲

نمودار ۱- سلسله مراتب فضایی سکونتگاههای روستایی در حاشیه تالاب بندر انزلی (پیشنهادی)

نقشه ۳- طبقه بندی جغرافیایی سکونتگاه‌های محدوده مورد مطالعه (پیشنهادی)

۴-۳. پیشنهادهای :

- ممانعت از احداث و گسترش صنایع و کارخانجات بزرگ در اطراف رودخانه ها و نهرهای منتهی به تالاب و یا حاشیه آن و مجهز نمودن فاضلاب کارخانجات موجود در حوضه آبریز به سیستم تصفیه.
- احداث کارخانجات تصفیه فاضلاب در شهرهای واقع در مسیر رودخانه های منتهی به تالاب و نیز حاشیه تالاب.
- ممانعت از تخلیه ضایعات و مواد زائد جامه شهری و صنعتی مستقر در ناحیه و در مجاری آبی منتهی به تالاب و - کنترل مصرف کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات در حوضه آبریز تالاب.
- اعمال معیارهای آبخیزداری در حوضه آبریز تالاب جهت کاهش بار رسوبها به رودخانه ها.

- اصلاح و باز کردن مسیر حرکت ماهیان برای تخم ریزی و قرق کردن تعدادی از مسیرها به هنگام تخم ریزی ماهیها.

- لایروبی مناطق حساس تالاب به خصوص روگاہا و رودخانه های ورودی به تالاب.

- بالا بردن فرهنگ بومی حوضه آبریز از طریق رسانه های گروهی و ... در جهت عدم ریختن زباله ها و فلزات به رودخانه ها و آلوده کردن محیط زیست تالاب.

- ایجاد مسیرهایی برای قایق رانی تفریحی، ورزشی و حمل مسافر و بار.

- توجه جدی مسئولین دست اندرکار به امر مهم گردشگری در تالاب انزلی با توجه به امکانات بالقوه منطقه و داشتن مظاهر طبیعی و چشم انداز زیبای آن.

- برنامه ریزی برای احیاء و جلوگیری از منسوخ شدن صنایع دستی روستایی مخصوصاً صنایع دستی وابسته به تالاب.

- اختصاص بودجه و اعتبار و برنامه ریزی جهت زیباسازی تالاب و حاشیه آن مانند دیواره سازی.

- اسکله بندی و - برنامه ریزی برای حفاظت از پرندگان و ماهیان نادر و کمیاب از نسل آنها بدلیل شکار و صید بی رویه در معرض انقراض قرار دارد.

- ایجاد زمینه برای مشارکت فعال مراکز علمی و پژوهشی و آموزشی در رشته های مختلف.

- اختصاص بودجه و اعتبار جهت اشتغالزایی حاشیه نشینان مخصوصاً جوانان تحصیل کرده جهت پیشگیری از مهاجرت آنها به شهرها.

۴-۴. نتیجه گیری:

با توجه به مبانی تحقیق و شناخت وضع موجود محدوده مورد مطالعه و ویژگی خاص آن در حاشیه تالاب واقع گردیده است. جمع بندی دستاوردهای این تحقیق شناخت ابعاد مختلف محیطی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی روستاها، وجود ارتباط بین تالاب با روستاها و روستاها با تالاب به ویژه از نظر اقتصادی با توجه به نتایج آزمون سه فرضیه مطرح شده تحقیق مبنی بر اینکه :

- به لحاظ نحوه توزیع و پراکنش جغرافیایی سکونتگاههای روستائیان با علم و آگاهی و شناخت کامل بنا به دلایل متعددی از جمله معیشتی و اقتصادی سکونتگاههای خود را در کنار تالاب قرار داده و رابطه مستقیمی میان مکان گزینی و استقرار روستائیان در اطراف تالاب با تداوم زندگی و اقتصاد آنها داشته و دارد.

- صید و شکار به واسطه مجاورت با تالاب یکی از راههای اصلی امرار معاش و اقتصاد ساکنان حاشیه تالاب است.

- نظر به اهمیت بالای اقتصادی و معیشتی، کالبدی فضایی تالاب برای ساکنان حاشیه آن، شناخت و آموزش ساکنان جهت حفظ و حراست از محیط زیست تالاب که بخش وسیعی از اقتصاد و معیشت آنها وابسته به تالاب است می باشد.

ضرورت برنامه ریزی توسعه روستاهای واقع در حاشیه تالاب به نظر می رسد. چرا که از طرفی تالاب مانعی فیزیکی برای روستاهای مذکور محسوب می شود و جداگزینی بین آنها و مرکز شهرستان ایجاد کرده و از طرفی دیگر برخورداری تالاب از امکانات متعدد بالقوه و بالفعل بویژه آبیان که زمینه صید و صیادی و نیز محل فرود پرندهگان مهاجر که شکار را به صورت فصلی فراهم می شود و همچنین استفاده از پوشش گیاهی تالاب برای صنایع دستی و دامداری و بهره گیری از تالاب جهت گردشگری و غیره مدنظر می باشد.

۵. منابع:

- ۱- آسایش، حسین، ۱۳۷۴، اصول و روشهای برنامه ریزی روستایی، انتشارات پیام نور.
- ۲- پاپلی یزدی، محمد حسین، ۱۳۸۱، نظریه های توسعه روستایی، انتشارات سمت، چاپ اول.
- ۳- حسینی، محمد سعید، ۱۳۶۳، مطالعه و بررسی وضعیت گونه های ماهی در معرض خطر دریای خزر و تالاب انزلی. سازمان محیط زیست.
- ۴- خلیلی، علی، ۱۳۵۰، منشاء بارندگی ها کناره های خزر، نیوار، نشریه هواشناسی کل کشور، تهران.
- ۵- دادرس، حسن، ۱۳۸۴، برنامه ریزی توسعه روستاهای حاشیه بندرانزلی، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، استاد راهنما، نصرالله مولایی هاشجین، گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت.
- ۶- ریاضی، برهان، ۱۳۷۰، سیاه کیشم اکوسیستمی ویژه از تالاب انزلی، شیلات ایران.
- ۷- رضوانی، علی اصغر، ۱۳۷۴، جغرافیا و صنعت توریسم، دانشگاه پیام نور.
- ۸- سازمان جهاد سازندگی استان گیلان، ۱۳۶۲، پیش طرح (طرح مقدماتی) تالاب انزلی و مسایل مربوط به آن. دفتر طرح احیاء تالاب انزلی.
- ۹- سازمان جهاد سازندگی، ۱۳۶۲، طرح احیای تالاب انزلی، گزارش شماره ۱ و ۲ سازندگی، سال ۶۲-۱۳۶۱.
- ۱۰- سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۸۲، سالنامه آماری گیلان، ۱۳۸۱، سازمان مدیریت و برنامه ریزی.
- ۱۱- سعیدی، عباس و دیگران، ۱۳۷۰، سطح بندی روستاهای کشور، تهران، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی کشور.
- ۱۲- شرکت هامون پار، ۱۳۷۶، طرح جامع شیلات، هامون پار.
- ۱۳- عمادی، حسین، ۱۳۵۷، آلودگی مرداب انزلی، سازمان تحقیقات شیلات شمال.
- ۱۴- کردوانی، پرویز، ۱۳۸۱، منابع و مسایل آب در ایران، نشر قومس.

- ۱۵- کیمبال، کنت، ۱۳۵۰، مطالعات لیمنولوژی تالاب انزلی، شرکت شیلات ایران.
- ۱۶- منوری، سید محمود، ۱۳۶۹، بررسی اکولوژی تالاب انزلی، انتشارات گیلان - رشت.
- ۱۷- مولائی هاشجین، نصرالله، ۱۳۷۹، مفهوم تعریف و ضرورت برنامه ریزی توسعه روستایی - مجله سپهر- سازمان جغرافیایی - وزارت دفاع و نیروهای مسلح - شماره ۳۳.
- ۱۸- مولائی هاشجین، نصرالله، ۱۳۸۲، جزوه درسی کارگاه برنامه ریزی روستایی - کارشناسی ارشد، جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت.
- ۱۹- مهدوی، مسعود، ۱۳۷۷، مقدمه ای بر جغرافیای روستایی ایران، تهران سمت.
- ۲۰- مهندسین مشاور پژوهاب، ۱۳۶۳، مطالعات تکمیلی طرح جامع توسعه منابع آب و خاک منطقه ساحلی دریای خزر، جلد چهارم، سازمان برنامه و بودجه، تهران.
- ۲۱- مهندسین مشاور جاماب، ۱۳۶۷، طرح جامع آب کشور، گزارش حوزه سفید رود تالاب و تالش وزارت نیرو، تهران.
- ۲۲- مهندسین مشاور DHV، ۱۳۷۱، رهنمودهایی برای برنامه ریزی مراکز روستایی، مترجمان سید جواد میر و همکاران، چاپ اول - وزارت جهادسازندگی.

Development Planning Of the villages On the Margin of Lagoon Bandar Anzali

Nasrollah Molaei Heshajin.ph D.

Associate Professor Of Human Geography , Department Of the Islamic Azad University , Rasht Branch

Hassan Dadras

M.A in Geography and Rural planning

Abstract

Rural Planning as a plan for physical, Economical ,Cultural ,social and body – Spatial development is considered a necessary measure based on which villages on the Margin of Lagoon Bandar Anzali have been Studied. Accurate Familiarity with existing Facilities. Capabilities and difficulties for the purpose Of promoting Villagers `life qualities and states of livelihood through their cooperation in the field are among major goals of this research.

In order to collect data from documentation – library and field studies. an analytic – descriptive method based on systemic approach was used.

Here, the way geographical development planning of the villages on the Margin of Lagoon being done is Selected as the main question in the research .According to which Knowledge level of the villagers and

Islamic councils with their motivation and cooperation and development Planning of the villages are respectively set as independent and dependent variables.

Some of the most important findings of this research are as follows:

à Most villagers were Satisfied with the planning scheme of job creation for the youth, promoting life qualities and States of livelihood and finally, preventing villagers` migration.

à Most Of the respondents participated in selecting rural associations.

à There was a positive relationship between villagers and their participation in the development planning for villages on the Margin of Lagoon.

Key word : Rural planning, rural development , rural development planning Margin of Lagoon , Bandar Anzali , Villages.